

HARB-İ UMUMİ BAŞLARKEN FRANSA SEFARETİ BAŞ DROGMANI M. LEDOULX'UN BATI ANADOLU KIYILARINDAKİ GÖÇ HAREKETİNE İLİŞKİN GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELERİ

Doç. Dr. Salih TUNÇ*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, varlığını tehdit ettiği gibi önemli bir sosyal problem olan göç olayını da beraberinde getiren iki önemli gelişmeden biri 93 Harbi, diğeri ise Balkan felaketi olmuştur. Her iki savaş sonrasında işgal, baskı ve güvenlik meseleleri gibi çok yönlü sorunlar nedeniyle buldukları toprakları terk etmek zorunda kalan yüz binlerce muhacirin başta İstanbul olmak üzere emniyetli olarak gördükleri yerlere sığındıkları ve devletin bu göçmen kitlelerini çeşitli yerlere iskân ettirdiği bilinen bir gerçektir. İmparatorluğun nüfus halitasında önemli bir değişikliği beraberinde getiren ve özellikle Balkan felaketinden sonra durmaksızın devam eden göç dalgası, terk etmek zorunda bırakılan topraklara hakim olan başta Yunanistan olmak üzere, diğer egemen unsurların Türk ve Müslüman nüfusu yok etmek ya da göçe zorlamak yönündeki şiddet politikalarından kaynaklanmaktaydı. Mart 1914'den itibaren özellikle Makedonya'da Türk ve Müslümanlara yönelik giderek artan şiddet politikasına karşı Türk Hükümeti, bir taraftan Rum nüfusun bulunduğu Batı Anadolu'da etkili tedbirler alırken, diğer taraftan da Osmanlı toplumu, iktisadi hayatta etkin durumda olan Rumlar'a karşı boykot hareketine girişmiştir. Özellikle Yunanistan'ın Türk ve Müslüman toplumu zorla göçürme siyasetine karşı İttihat ve Terakki Hükümeti'nin aldığı birtakım tedbirler ile Rum Patrikliği'nin bazı müdahaleleri, taraflar arasında gerginliği arttırmış, Batı Anadolu'daki göç hareketlerinin yerinde incelenmesi için Dâhiliye Nazırı Talat Bey tarafından bir "teftiş seyahati" düzenlenmiştir. Talat Bey'in teftiş seyahatine 6 büyük devletin sefaret temsilcileri davet edilmiş olmakla birlikte, kendi aralarında drogmanlardan kurulu bir heyetin oluşturulmasına karar verdikleri ve Talat Bey ile drogmanların 22 Haziran 1914'te İzmir'de buluştukları anlaşılmaktadır. Drogmanlardan oluşan heyete, Fransa adına M. Ledoux katılmış, gözlem ve değerlendirmelerini detaylı bir şekilde ilgili birimlere rapor etmiştir. Bu çalışmada, M. Ledoux'un I. Dünya Savaşı a-

* Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

fesinde Batı Anadolu'daki göç hareketliliği ile İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bu meseleyle ilgili olarak yürüttüğü siyasete ilişkin gözlem ve değerlendirmeleri incelenmiştir. İmparatorluğun son döneminde Mandelstam, Ryan, Matthews gibi elçilik drogmanlarının siyasete müteallik işlerde ne denli etkili oldukları dikkate alındığında, sözü edilen drogmanın gözlem ve değerlendirmelerinin de o denli önem atfettiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Göç, I. Dünya Savaşı, Drogman, Batı Anadolu, Adalar.

**The Chief Interpreter of French Embassy M. Ledoux's
Observations and Evaluations About The Movement of Migration
On The Western Anatolian Coast While Starting World War (1st)**

Abstract

The 93 War and Balkan Disaster were the two important events that not only threatened the Ottoman Empire itself but also led to a migration case which was a social issue. It is a known fact that after these two wars, hundreds of immigrants had to leave their own land because of occupation, repression or security reasons and took refuge in such places that they thought to be secure, mainly in Istanbul and also the state settled these masses of immigrants in various places. The migration wave, which caused an important change in the Empire's population structure went on continuously after Balkan Disaster originated mainly from Greece's and other sovereign elements violence policies about exterminating Turkish and Muslim population. Beginning from March 1914, against the ever increasingly violence policy towards the Turkish and Muslims in Macedonia, Turkish Government took efficient precautions in Western Anatolia where Greek population lived and the Ottoman Society on the hand boycotted the Greeks who were active in the economic life. Especially against the policy of migrating Turkish and Muslim Society by force, the precautions taken by the Government of union and progress and some interventions of Greek Patriarchate increased the tension on both sides. An "Investigation travel" was organised by Talat Bey, the Minister of Internal Affairs to investigate the migration waves in West Anatolia. It is understood that embassy representatives of 6 major countries were invited to the "investigation travel" of Talat Bey and that they decided to form a committee of chief interpreters and that they met Talat Bey in İzmir on 22nd of June, 1914. On behalf of France, M. Ledoux attended the committee consisting of chief interpreters, and reported his observations and evaluations to the related units in detail. In this study, we are going to try to investigate M. Ledoux's observations and evaluations about the migration mobility and the policy carried out by the Government of union and progress about this issue. As long as the fact that embassy chief Interpreters as Mandelstam, Ryan, Matthews were so effective in affairs about politics, were taken into consideration, it is thought that the observations and evaluations of the so called chief interpreter were also very important.

Keywords: Migration, First World War, Chief Interpreter, Western Anatolia, Islands.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar coğrafyası fethedildiği dönemlerden beri İmparatorluğun en önemli bölgelerinden biri olmuştur. Balkan coğrafyasının bu önemi bölgenin sadece Osmanlı stratejik siyasetinin ana merkezlerinden biri olması özelliğinden kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda bu coğrafyanın stratejik ve jeopolitik öneminin yanı sıra bir yönüyle İmparatorluğun

önemli bir insan unsurunu barındırması, diğer yönüyle de Avrupa güçlerinin emperyal hedeflerinden birisi olması siyasetine dayanmaktadır.

1878'den itibaren Balkanlar'dan İstanbul dâhil İmparatorluğun çeşitli bölgelerine ve güvenli yerlerine yoğun bir göç hareketi ve göçmenlerin iskânı meselesi bilinen sorunlardan birisidir. Bu bağlamda bir diğer sorun ise -yoğunluğu istisna olmak üzere hiç durmamakla birlikte- Balkan Savaşları'ndan sonraki siyasal güçlerin giderek Balkan coğrafyasında daha şiddetli olan etnik ve dinsel arındırma siyasetlerinin yarattığı göç olgusudur.

19. yüzyılın sonlarından itibaren Balkanlar'da bir taraftan Rusya diğer taraftan diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgeden çıkarılması doğrultusundaki açık ya da gizli diplomasi yoluyla yürüttükleri çabalar önemli bir sonuca ulaşmış ve ardından da bölgedeki Türk ve Müslüman unsurun bir bekâ sorunuyla karşı karşıya gelmeleri durumu hâsil olmuştur. Asırlardan beri Balkan coğrafyasında hangi etnik, dinsel veya mezheplere mensup olurlarsa olsun "*bilâ tefrik-i mezheb ü cins*" şîarı mucibince serbest ve aynı zamanda müreffeh bir hayat süren Balkan milletleri İmparatorluğun bu bölgesinde müdahale ve tahrikler arttıkça Osmanlı otoritesi bu bölgede büyük ölçüde sarsıldı. Bu süreçte ayaklanma, tedhiş ve savaş gibi bitmeyen çatışma ve mücadeleler, bir taraftan gayrimüslim Balkan milletlerini, diğer taraftan da Türk-Müslüman milletini daha etkin bir milliyetçiliğe sevk etti. Balkan Savaşları'nın getirdiği tahribat ve bu savaşlardan sonraki diplomasi süreçlerinde özellikle Avrupalı güçlerin çok belirgin tarafgir yaklaşımları Bâbüâli ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birtakım tedbirler almasını zorunlu kıldı. Gerek savaş sırasında ve gerekse savaş sonrasında Sırp, Bulgar, Makedon ve Yunan unsurların etnik, dinsel ve mezhepsel temelde türdeş bir kimlik anlayışına dayalı yaklaşımları ve tedhiş yöntemleri, İmparatorluğun terk etmek zorunda kaldığı yerlerde Türk ve Müslüman unsurlarını çok ağır bir tabloyla karşı karşıya bırakmış olması, doğal olarak Bâbüâli'yi de Cemiyeti de birtakım adımlar atmaya yöneltti.

Cemiyet'in ve Bâbüâli'nin almış olduğu tedbirler bir bakıma bugünkü modern diplomaside "*mütekâbiliyet*" olarak tanımlanan bir "*karşılıklılıkla*" izâh etmek mümkündür. Esasen Batılı güçlerin özellikle Ege Adaları meselesinde yanlı bir tutum içinde olmaları ve bu mevzuyla ilgili olarak Osmanlı aleyhine almış oldukları kararların tamamen Türk menfaatlerini hiçe sayması ve gelecekte çok büyük sorunlara neden olabileceğini açık bir şekilde göstermesi ve Türk-Müslüman unsurlara yönelik etnik arındırma yöntemleri bu tedbirlerin alınmasında başlıca etkindir.¹

Yunanistan'ın işgal halinde bulundurduğu Sakız, Sisam, Midilli, Limni gibi önemli Adalar'da yaşayan Türkleri göçe zorlayarak yerlerine Rumları yerleştirmesi, Venizeselos'un Anadolu kıyılarındaki Rum nüfusun sayısını artırma girişimleri ve Yunanistan'ın Adalar'ın karşısındaki Anadolu sahillerini ilhak etme emelleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Bâbüâli'nin harekete geçmesinde etkili olmuştur. Dâhiliye Nazırı Talât Bey'in ihanetleri görülen unsur-

¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK Yayınları, C. II/III, Ankara 1991, s. 248.

lardan memleketi temizleme meselesinde zikrettiği Rum göçünün doğurduğu durumla ilgili Halil Mentеше anılarında şunları belirtmiştir:²

“...Balkan Harbi’ndeki hıyanetlerin tepkisiyle maneviyatı bozulmuş olan Rum halkı gitmek üzere ayaklandı. 100.000’e yakın Rum, kimsenin burnu kanamaksızın Yunanistan’a çekip gittiler. Bundan sonra aynı tarzda İzmir civarında teşebbüs ele alındı. Urla ve Çeşme’de hicret başladı. Bergama, Dikili ve Menemen Rumları da ayaklandılar. Bu defa Venizelos protestoda bulundu. Harp tederikatı başladı. Bâbîâli bu işte hükümetin bir müdahalesi olmadığı, Balkan Harbi’nin tepkisi olarak maneviyatın bozulduğu ve kendi arzularıyla hicret etmekte olduklarını ileri sürerek mahallinde Dâhiliye Nazırı ile birlikte tedkikat yapmak üzere birer murahhas tayin edilmesi için süferaya notalar gönderdi. Sefirler Bâbîâli’nin teklifini kabul ettiler. Baş tercümanlarını Dâhiliye Nazırı’nın maiyetinde bera-yı tedkik İzmir’e gitmek üzere murahhas tayin ettiler.”³

İstanbul’da Mukîm Sefâret Baş Droğmanlarının İzmir Buluşmaları

Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, Yunanistan’ın Sisam Adası ihtilalcilerinden olup Osmanlı Devleti tarafından idama mahkum edilmiş bulunan Sofilis’in Yunanlılar tarafından Yunan Makedonyası’na vali olarak atanmasından sonra bu bölgede artan şiddet hareketi sonrasında Türk ve Müslüman ahali Makedonya’dan, başta İstanbul olmak üzere güvenli şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardı.⁴ Esasen Atina sefiri Galip Kemali Bey’in bölgeye yaptığı ziyaret ve inceleme gezisi burada Türkler’e yapılan mezalimin şiddetini teferruatlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Türk ve Müslüman ahaliye yönelik bu şiddet dalgası beraberinde Osmanlı topraklarında bu denli ekonomik bir serbestliğe ve aynı zamanda geniş bir imtiyaza sahip olan Rum mallarını boykot ve Rum ticaretini sekteye uğratacak tepkilere yöneltti. Bu reaksiyonlarda gerek Bâbîâli’nin, gerekse de Cemiyet’in rol ve sorumluluğunun dikkate alınması gerekmektedir.⁵

Mart 1914’den sonra Makedonya’da ve Adalar’da Türk ve Müslüman ahaliye yönelik etnik ve dinsel şiddet hareketinin artması Osmanlı ülkesindeki Rum ticaretinin sekteye uğratılması ve boykot edilmesi yönündeki tedbirleri önemli ölçüde etkili kılmış olması Rum Patrikhanesi’ni de karşı bir harekete sevk etmişti. Adalar’da ve Makedonya’da olup bitenler karşısında sessiz kalan Patrikhane bir yandan Batı Anadolu’da bir göç dalgasını yaratma istidatı göstermesi, diğer taraftan boykot hareketi karşısında önerilerinin Bâbîâli tarafından kabul edilmemesi üzerine kilise ve okulları matem ve protesto gösterisi olmak üzere kapattığı gibi Rum muhtarlar da grev yapmaya yöneltmiştir. Bu gerilim Bâbîâli’yi Batı Anadolu’daki olayların yerinde görülmesi ve göz-

² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 124.

³ Halil Mentеше, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше’nin Anıları*, Giriş: İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 165-166.

⁴ Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁵ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/III, s. 252-253; Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 124.

lenmesi düşüncesi doğrultusunda sefaretler nezdinde harekete geçirmiş ve elçilik mensuplarının iştirak edeceği bir tetkik gezinin yapılmasına karar verilmiştir.⁶

Osmanlı-Yunan gerginliğinin en çetin olduğu bir sırada, Atina Elçisi Galip Kemali Bey'in Türkiye'ye dönmeye karar verdiği bir günde (16 Haziran), Bâbıâli İstanbul'daki altı sefarete bir genelge ile Batı Anadolu'daki durumun yerinde görülmesi maksadıyla Dâhiliye Nazırı Talât Bey'in bir teftiş gezisi yapacağını bildirmiş ve isterlerse yanına birer memur vermelerini istemiştir. Talât Bey'in bu davetine altı büyük devletin elçiliklerinden 20 Haziran'da olumlu bir cevap verilmiştir.

İngiltere'nin son drogmanı Ryan, olayların Balkan Devletleri'nin yeni elde ettikleri topraklarda yaşayan Müslümanların yaşadıkları kötü süreçle ilgili olarak geliştiğine işaret ederek, sorunla hem bir insanlık ayıbı hem de politik bir tehlike oluşturması nedeniyle ilgilendiklerini belirtmekle birlikte, Yunanlılar'ın yaptıkları mezalimde bir detaya girmekten kaçınmıştır. Ryan'ın anlatısında, Patrikliğin aldığı son karardan sonra Adalar Sorunu yüzünden denizdeki rekabetten Türk ve Yunan hükümetleri nezdinde ciddi bir sorunun doğduğu ve Türkler'in paniklemesinden sonra da Talât'ın bir tura çıktığından bahsedilir. Ryan, olaylardan etkilenen bölgeleri incelemek için seçilen heyete genç meslektaşları Matthews'in, diğerlerinin denizyoluyla gitmelerine karşılık, Bursa üzerinden İzmir'e doğru yola çıktığından söz eder. İngiliz drogmanın izahına göre bu mesele, "istenmeyen bir unsurun göçe zorlanmasına yönelik bir plan olduğu yönündeki kanaatleri doğrulayan bir hadise olduğunu", Talât'ın turunun durumu sakinleştirdiği yönündedir.⁷

Adalar ve Yunan Makedonyası'nda Türk ve Müslüman halka yönelik uygulanan mezalim ve zoraki göç yönteminin tahrik ettiği Batı Anadolu'daki olaylar sırasında, ilk hareketlerin ortaya çıktığı Çeşme'de 14 Mayıs 1914 tarihinde kaymakamlık görevine başlayan Hilmi Bey (Uran), Yunanistan'ın yaptıkları nedeniyle İstanbul üzerinden Anadolu'ya Türk-İslam muhaceretinin sel gibi aktığından söz ettikten sonra, bu büyük hadisenin Anadolu'daki ilk tepkisinin Çeşme'de Rumlar arasında başlayarak Rum muhaceretinin derhal her tarafa yayılarak artık önüne geçilemez bir hal aldığı üzerinde durmuştur. Çeşme'deki Rum muhaceretini kendisi için de bir sürpriz olarak gören Çeşme Kaymakamı bu olayın sebebinin tamamen ruhi olduğunu, Rumların birdenbire mahiyetini bilmedikleri meçhul bir korkuya kapılarak her şeyden şüphe etmelerinde aranması gerektiğini belirtmiştir. Olayların giderek büyümesi üzerine ve muhaceret dalgası henüz sona ermemişken, Çeşme'ye karma bir tahkik heyeti gelmiş ve baş tercümanlardan oluşan tahkik heyetine, Muhacirun Müdürlüğü vazifesini yürüten Şükrü Bey (Kaya)'de bu heyetin reisliğine tayin edilmiştir.⁸

⁶ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/III, s. 254-255.

⁷ Sir Andrew Ryan, *Sonuncu Drogman*, Çev.: Dilek Berilgen Cenççiler, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 74-75.

⁸ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2007, s. 63-65.

Dâhiliye Nazırı Talât Bey'in muhaceret mahallinde incelemeler yapmak üzere plânladığı gezisi 28 Mayıs 1914 tarihinde başlamıştır. Gezisine Burhaniye, Edremit ve Ayvalık'tan başlayan Talât Bey, buralardaki Rum göçünün ulaştığı boyutu yerinde görmüş, ahaliyi evlerine geri döndürmeye çalışmıştır. Talât Bey'in 1 Haziran 1330 tarihli telgrafından, başkanlığındaki heyetin Aydın, Manisa ve Menemen'e uğradığı, İzmir Foça yolu üzerinden Yunanistan'a gitme arzusun-daki ahalinin iknâ edilmeye çalışıldığı, ihmali görülen görevlilere el çektirildiği, İzmir Valisi Rahmi Bey ile Talât'ın ahalinin göçünü durdurmak için yoğun bir çaba harcadığı, Nazilli, Söke, Ayaşlı ve Tire kasabalarına da giden heyetten bu-ralar ahalsinin hicrete itibar etmediği ve iknâ edildikleri anlaşılmıştır.⁹

Bu arada Talât Bey'in daveti üzerine büyük devletlerin baş drogmanların-dan oluşan heyetin bir kısmı birlikte, diğer bir kısmı ise bir-iki günlük tehir ya da farklı güzergâhlardan gitmek üzere İzmir'e hareket etmişlerdir. Meselâ Rus, Alman ve Avusturya-Macaristan temsilcileri 21 Haziran'da İstanbul'dan hareket ederken, İtalyan ve İngiliz temsilcisi iki gün sonra İzmir'de, Fransız temsilcisi M. Ledoulx ise onlardan bir gün sonra İzmir'de olacaktır. Şu du-rumda baş drogmanlar Heyeti ile Talât Bey'in 22/23 Haziran 1914 tarihinde İzmir'de bir araya gelmiş oldukları düşünülmektedir.¹⁰ Baş drogmanların bir-birlerinden ayrı bir şekilde yolculuk tercihinde bulunmaları devletlerin politik hesap ve hedefleriyle ilgili olmalıdır.

Fransız Sefareti Baş Drogmanı M. Ledoulx'un Batı Anadolu Seyahatine İlişkin İzlenimleri

Dâhiliye Nazırı Talât Bey'in altı büyük devletin elçiliklerine yaptığı 16 Ha-ziran tarihli davetinden sonra Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın 19 Haziran 1914 tarihinde akşam saatlerinde İstanbul elçiliği Baş drogmanı M. Ledoulx'un "Anadolu'yu sakinleştirme ve barışı yeniden sağlama misyonu" çerçevesinde Talât Bey heyetine iştirak edeceğini, bir telgrafla ilgili devletlerin başkentlerin-deki sefaretlere bildirmiştir.¹¹

Talât Bey'in davetinden sonra Talât Bey ile İzmir'de buluşan drogmanlar heyeti bundan sonra kendi istedikleri yerlerde de inceleme yetkisine haiz bir vaziyette çalışmalarına başlayacaklardır. Baş drogman Ledoulx'un "Mission en Asie-Mineure" başlığıyla Büyükelçi Bompard'a göndermiş bulunduğu ya-zıda inceleme yaptıkları ve ziyaret ettikleri yerlerdeki izlenimlerini mümkün merteye gördüklerine sadakatle anlatacağını, farklı mahallerdeki karşılaştık-larını detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağını beyân etmektedir.¹² Fransız

⁹ Hasan Babacan, *Mehmet Talât Paşa, 1874-1921*, TTK Yayınları, Ankara 2005, s. 95.

¹⁰ Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE) / Centre des Archives Diplomatiques de la Courneuve (CADC), "Büyükelçi Bompard'dan, Dışişleri Bakanlığına M. Ledoulx'un Anadolu Mis-yonuna İlişkin Raporu", *Turquie, Guerres Balkanique*, c. 293, nr. 438, 18 Temmuz 1914.

¹¹ AMAE / CADC, "Dışişleri Bakanlığı'ndan, Berlin, Viyana, Roma, Londra, İstanbul, Atina Elçi-liklerine Atama Telgrafi", *Turquie, Guerres Balkanique*, 19 Haziran 1914. Ayrıca "Dışişleri Bakan-lığı'ndan İstanbul Elçiliğine Ledoulx'un Atanmasına İlişkin Türk Yunan İhtilâfi Başlıklı Bir Yazı", *Turquie, Guerres Balkanique*, 20 Haziran 1914, s. 89.

¹² AMAE / CADC, "Baş Drogman M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Anadolu Misyonu Başlıklı Rapor", *Turquie, Guerres Balkanique*, İstanbul, 15 Temmuz 1914, s. 227.

Elçiliği baş drogmanı M. Ledoulx raporunun girişinde her ne kadar mümkün merteye gördükleri ve izlenimlerine sadakatle olup bitenleri anlatacağını belirtiyorsa da, rapora sınırsız bir önyargının bütünüyle yansıtılmış olduğunu dikkatlerden kaçırmamak gerekiyor. Baş drogman Ledoulx, Batı Anadolu'daki görevi sırasında çeşitli yerlerdeki yüzlerce kişiyle görüştüğünü, görüştükleri arasında Osmanlı memurları, Rum Ortodoks kilisesinin mensupları, Müslüman unsurun çeşitli kesimlerindeki kişiler ile bir miktar yabancıyla da olup bitenleri soruşturduğunu belirttikten sonra tam bir tarafsızlıkla raporunu hazırladığını belirtmiştir.

Raporunda bir süre önce bir tahrikle başlayan göç hadisesiyle birkaç günde 100.000'e yakın Rum'un taşınır taşınmaz mallarından vazgeçerek doğdukları toprakları terk etmek zorunda bırakıldıklarını; bu toplu göçün özellikle Ege Denizi kıyılarında Çanakkale'nin kuzeyinden Kuş Adası'nın güneyine kadar olan bölgede cereyan ettiğini açıklamaktadır. Bu nüfusun toplu göçüyle ilgili olarak Bâbîâli adına Dâhiliye Nazırı Talât Bey'in yaptığı açıklamaya göre sorun, son Balkan Savaşları'nın doğal bir sonucu olarak görünmektedir. Zira özellikle Makedonya bölgesinde Müslümanların karşılaştıkları son derece acımasız muameleler, Hellenler'in Müslümanlar'ın yer ve yurtlarını bırakarak bölgeden göçmeye mecbur bırakılmaları ve onların korunma taleplerinin hiçbir şekilde dikkate alınmıyor olması bütün bu olayların nedenleri olarak açıklanmaktaydı.¹³ Bu konuyla ilgili ne Bâbîâli adına yapılan açıklamalar ne de Yunan Hükümeti'nin ileri sürdüğü argümanlarla, suçlamaları değerlendirme konumunda olabileceğini belirten Ledoulx, Makedonya'dan gelmiş bulunan Müslüman muhacirlerin acı hallerini anlamak gerektiğine işaret etmiştir.

Öte yandan Osmanlı askerlerinin Balkan Savaşları'nın yenilgisinin intikamını galiplerden çıkarmak maksadıyla hareket ettiği ve bu hadiseyi böyle görme eğilimlerini şüphe dışı gören baş drogman, bu topraklarda en uygun olacak şekilde tedbirler alınmakla birlikte çok ağır olayların tahrik edildiği buralarda bir düşmanlık ve intikam tohumlarının yaygın bir şekilde saçıldığını kabul etmektedir. Makedonya'daki olaylar İstanbul basını ve gazetelerinde o denli dile getirilmektedir ki, özellikle bölgeden gelen haberler ile ulaştırılan fotoğraflar Makedonya'daki acı tabloyu sergilemekteydi. Gazeteler hemen hemen her gün, özellikle Hellenler ile diğer kimi Hristiyan unsurların Makedonya'da Müslümanları kurban etmelerini, işkence ve idam gibi mezalimi durmaksızın yayınlamaktaydılar.

Bu arada Makedonya'daki Müslümanlar'a yönelik etnik ve dinsel bu yıldırı ve toplu göçürme baskılarına karşı İstanbul'da da dikkati çekici ilmi metot ile Rumlar'a karşı bir boykot hareketi organize edilmişti. Ledoulx bu organizasyonun bir anda hazırlanmasının mümkün olmadığını belirtmekte ve boykotun İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin Merkezi Umumisi tarafından hazırlanarak geniş bir tatbikat sahası bulduğuna değinmektedir. Ona göre bu organizasyonun tek bir gerekçesi vardır. O da, Merkezi Umumi'nin taşra-

¹³ AMAE / CADC, "Baş Drogman M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Anadolu Misyonu Başlıklı Rapor", s. 227 / 1.

da hiç kimsenin bilmediği tüm temsilcilerine bir parola ile gönderdiği mesaj doğrultusunda boykot yoluyla Rumları adım adım göçe zorlamak amacıyla Osmanlı topraklarında onları yaşayamaz bir duruma düşürerek geri gönderme hedefidir.¹⁴ İTC'nin Merkezi Umumisi bu yolla ve görevlileri vasıtasıyla çözüm üretmiş ve böylelikle bir şekilde benimsettirilmiş çözüm yolları ihtiyatlı bir şekilde uygulanacaktır. Dahası bu projenin yöntemi konusunda mevcut Heyet-i Vükela ile İttihat ve Terakki idarecilerinin haberli olmadığını düşünmenin gerçekçi olmadığı ve hadisenin bir organizasyon çerçevesinde yürütüldüğü belirtilmektedir.

Drogmanlara göre, Osmanlı idaresinin Batı Anadolu kıyılarında Rum unsurlara yönelik girişimi ister stratejik bir düzen hesaplarına, isterse de ekonomik ve politik bir çıkar hesaplarına dayansın, her ne olursa olsun olup bitenler, Bâbüalî'nin nokta-i nazarına cevap veren bir tatbikat olarak değerlendirilmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin hem İtalya'ya karşı ve hem de Balkan müttefiklerine karşı sürdürdüğü iki savaş boyunca Ege Denizi kıyılarındaki Rum unsurların, Hellenik donanmanın hareketini durmadan tahrik edecek bir hareketliliğe yöneldikleri haklı ya da haksız bir şekilde ileri sürülmekteydi. Bu nedenle muhtemel bir donanma savaşı çerçevesinde askeri bir nokta-i nazar itibarıyla ve aynı zamanda da İmparatorluğun güvenliğini sağlamak açısından bu ekalliyet unsurun buradan gitmesi gerekmektedir. Bu anlayış, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve güvenliğe dair bir mülâhazasıdır. Siyasi nokta-i nazar açısından ise Osmanlı idaresi, Rum nüfusun çoğunluk oluşturduğu tüm taşrada İmparatorluğun menfaatlerine mutlak bir düşmanlıkla hareket edebileceğini düşündüğü bir etnik unsuru İmparatorluk taşrasından en güzel bir şekilde elimine etmenin bir mecburiyet olduğunu kabul etmektedir.¹⁵

Öte yandan Aydın vilayeti ile Çanakkale Sancağı'na 100.000'e yakın Müslüman muhacir gelmiş vaziyettedir. Buralarda Rum unsurlarının bıraktıkları yerlere hiçbir masraftan kaçınmaksızın Müslümanların yerleştirilmesine izin verilmektedir. Ayrıca Ledoulx, Rum Ortodoks unsurlara ait topraklarda hayat ve iş kaynaklarının terk edilmesi köy ve şehirlerdeki konutlara da mecburen Müslüman muhacirlerin yerleştirildiğini belirtmektedir.

Fransız baş drogman Batı Anadolu'daki nüfus hareketliliğinin Devlet-i Aliyye'nin bir kararı değil, Jön Türk metot ve mentalitesinin bilinen yöntemlerinden biri olarak görmektedir. Bu bakımdan, Sakız ve Midilli Adaları'ndaki sorunların nihayet çözümünden sonra Hellenik idareyle de bir uzlaşmaya taşınabilecek bu unsurların tümünü dışarı atma tehdidinin kan ve din bağı da olmayan binlerce kişiye esir gibi davranarak hareket etmenin ve aynı zamanda onları birdenbire elimine etmeye yönelmenin bir Devlet-i Aliyye tarzı olarak görülmemesi gerektiği kanısında olan Ledoulx, yukarıdaki mülâhazanın haklı ve yerinde olduğu varsayılsa bile bizatihi Devlet-i Aliyye ile İttihat ve Terakki Komitesi yöneticilerinin bu son olayların sorumluluğunu birlikte göze alıp üstlendiklerini açıkça göstereceklerini belirtmekteydi. *"Her ne şekilde düşü-*

¹⁴ AMAE / CADC, "M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor", s. 228.

¹⁵ AMAE / CADC, "M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor", s. 228.

*nülürse düşünülün bu projenin uygulanması sırasında katliamlara girişmeyi arzu etmenin ve Rumlar'ın tehditle dışarı atılması kararının bir Devlet-i Aliyye düşüncesi olmaktan uzaktır. Esasen kendi payıma ben buna inanmıyorum.*¹⁶

M. Ledoulx, birkaç aydan beri Batı Anadolu bölgesinde adetâ büyük bir düşmanlık tohumlarının ekildiği ve bir fanatizm patlamasıyla mecburen artan düşmanlığın Müslüman nüfus üzerinde bıraktığı etkiyi, Komite'nin bir aksiyona dönüştürdüğü görüşündedir. Rumların toplu bir şekilde göçürülmeleri için izlenen metot nelerdir? Öncelikle oldukça sert bir boykotaj öne çıkmış durumdadır. Sonra, özellikle akşamları Hristiyanlarca meskun mahallerde birdenbire bir iki el ateş etmek yöntemiyle tedirginlik ve korku yaratmak. Daha sonra ise askeri birlikleri Müslüman mahallerinde toplayarak toplu kıyımlar olabileceği intibahı uyandırmaktır. Genel olarak halkta bir sağduyu hakim vaziyette olup, Müslümanlar Rum dostlarına uyarıda bulunmak, onlara telkin ve tavsiyelerde bulunmak yada hayatlarının korunması için yardımcı olmak bilinen yakınlıklarından bir kaçadır. Bu şartlarda toplu göçürme girişimi başlar başlamaz Rumlar da birdenbire bir mutsuzluk ve korkunun giderek artan bir paniğe sürüklenmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Yine zaman zaman mahalli otoritelerin özellikle de alt tabakayı oluşturan İttihatçı ajanları cesaretlendirici tavırları her türlü aşırılığı teşvik ettiği ileri sürülmüştür. Dahası bu uygulamalar artık geçerliliği kalmamış yöntemler olarak görüldüğü gibi Genç Türkiye'nin medeni dünyanın gözünde de bir itibar kaybına sebep olduğu kaydedilmiştir.¹⁷

Fakat, Talât Bey'in tüm enerjisi ve iyi niyetine rağmen hastalıklı bir sorun onun önünde durmaktaydı. Bu da sorunlara çözüm üretebilir kadro meselesiydi. Zira oldukça tecrübesiz ve genç unsurların bileşiminden oluşmuş idarî anlayışıyla, mevcut yöneticileri dahi tayin etmemiş olan Osmanlı idaresinin halkın zararına olabilecek gelişmeleri önlemesine şüpheyle bakılmaktadır. Dahası onların ellerinde olan bir idarî anlayışla bir devletin kesinlikle böyle yönetilemeyeceği iddia edilmektedir. Talât Bey'in bu kötülüğe son vermek istediği, hâlâ devam edebilen şiddet dalgası önemli ölçüde izole edilmişse de Talât Bey'in genel olarak kamu düzenini yeniden sağlamak ve devletin temellerini yeniden güçlendirmek arzusunda bulunduğu inanılmaktadır. Ledoulx'a göre, İstanbul'da temsil edilen altı büyük güç tarafından oluşturulan elçilik delegelerinin bileşiminden oluşan heyeti harekete geçiren anlayış işte Devlet-i Aliyye'nin bu prensip ve sağduyusudur.¹⁸

Baş drogman Ledoulx, olayların mahallinde yaptıkları gözlem ve incelemelerin kendisini şu şekilde toparlanabilecek sonuçlara götürdüğünü belirtmiştir:

"1- Kuşadası, Urla, İzmir ve Ayvalık şehirleri hariç olarak tüm Osmanlı Rumları birkaç gün içinde Ege kıyılarından kovulmuşlardır. Yukarıda açıklandığı gibi kuzeyde Çanakkale girişinden itibaren başlayarak Kuş Ada-

¹⁶ AMAE / CADC, "M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor", s. 228/1.

¹⁷ AMAE / CADC, "M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor", s. 229.

¹⁸ AMAE / CADC, "M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor", s. 229.

si'nin güneyine kadar tüm bölgeden Bâbüali ile İttihat ve Terakki Komitesi tarafından belirlenen plana göre bir uygulama söz konusu olmuştur. Bu koşulların modern dünyanın en temel prensipleriyle bile bağdaşan bir yönünün olmadığını kabul etmek gerekir. Ege kıyılarında dağıtılmış insan sayısının 100.000'in üzerinde olduğu bilinmektedir. Sözün kısası Türkiye Sakız ve Midilli gibi iki adanın Büyük Güçler tarafından Yunanistan'a verilmesi ve müttefiklerin zaferi gibi iki büyük bedeli ödemekle karşı karşıya kalmıştır. 2- İzmir Vilayeti'nin içinde mukim Rumların kimileri hali hazırda bu şehirde sığınmacı vaziyetindedirler. Bütün diğerleri ise şehir ya da köylerinde kalmışlardır. Fakat boykot faaliyetleri nedeniyle hayat gayeleri olan iş ve çalışmayı bırakmışlar, şayet boykot kaldırılamazsa açlıktan ölmek için er ya da geç Yunanistan'a göç etmeye mahkum vaziyetteler. Bu boykotu ortadan kaldırmak için Bâbüali bir hayli çaba gösteriyormuş gibi görünüyorsa da, bugüne kadar bir sonuca ulaşılmış değildir.”¹⁹

Batı Anadolu'da geçen Haziran ayı boyunca giderek artan olayların İzmir ve taşrasında ekonomik bir nokta-i nazar itibarıyla da çok önemli sonuçları olmuştur. Zira buradaki Rum unsurlar önemli bir ekonomik lokomotif durumunda idiler ve bölge ekonomisinde hatırı sayılır bir güce sahiplerdi. Özellikle tüccar ve çiftçi kesimleri olarak bu iki unsur İzmir ekonomisinde son derece önemli bir yerleri bulunmaktaydı. Ayrıca 1914 yılı tarımsal üretim bakımından çok güzel ve bereketli bir rekolte yılı idi. Fakat şimdi karşı karşıya kalınan şartlar nedeniyle giderek olumsuz bir duruma yola açan bir tablo ile karşılaşmış ve bu tablo sadece yabancıların menfaatlerine hizmet edecek bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan âşâr meselesinde Osmanlı Duyun-ı Umumiyesi; bu bölgenin çok verimli tütün rekoltesinde, Tütün Rejileri; çok sayıdaki şubeleriyle Osmanlı İmparatorluk Bankası da Rum müzakereciler ile görüşmeler yapmaktadır. Nihai olarak, İzmir-Kasaba ve Aydın güzergâhındaki İngiliz ve Fransız demiryolları hatlarındaki trafiğin önemi giderek azaldığı, Avrupa ile ticaretin de bundan olumsuz bir şekilde etkileneyeceği, ödenmemiş ticari borçlar, mühürlenmiş mağaza ve butikler ve borçlular ile alacaklıların karşı karşıya geldikleri bir tabloda, İzmir'de vaktiyle kurulmuş Ticaret Odası'nın durumunun bir hayli sorunlu olduğu dile getirilmiştir.²⁰

Fransız baş drogman yukarıda açıklamış bulunduğu mülahazaların şahsi bir görüşü değil, aynı zamanda heyette yer alan meslektaşlarının tümünün ortak görüşü olduğunu ileri sürmektedir. Bu itibarla misyon boyunca edindikleri izlenimler ile bilgi ve değerlendirmeleri konusunda birbirlerine güven duyacak ölçüde benzer sonuçlara ulaştıklarını ve bu intibalarını hükümetlerine bildireceklerini kaydetmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

19. yüzyılın sonlarından itibaren Balkanlar'da bir taraftan Rusya diğer taraftan diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgeden

¹⁹ AMAE / CADC, “M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor”, s. 229/1.

²⁰ AMAE / CADC, “M. Ledoulx'tan M. Bompard'a Rapor”, s. 230.

çıkarılması doğrultusundaki açık ya da gizli diplomasi yoluyla yürüttükleri çabalar önemli bir sonuca ulaşmış ve ardından da bölgedeki Türk ve Müslüman unsurun bir bekâ sorunuyla karşı karşıya gelmeleri durumu ortaya çıkmıştır. Asırlardan beri Balkan coğrafyasında hangi etnik, dinsel veya mezheplere mensup olurlarsa olsun serbest ve aynı zamanda müreffeh bir hayat süren Balkan milletleri, İmparatorluğun bu bölgesinde müdahale ve tahrikler arttıkça, Osmanlı otoritesi bu bölgede büyük ölçüde sarsılmıştır. Bu süreçte ayaklanma, tedhiş ve savaş gibi bitmeyen çatışma ve mücadeleler bir taraftan gayrimüslim Balkan milletlerini, diğer taraftan da Türk-Müslüman halkı daha etkin bir milliyetçiliğe sevk etmiştir. Balkan Savaşları'nın getirdiği tahribat ve bu savaşlardan sonraki diplomasi süreçlerinde özellikle Avrupalı güçlerin çok belirgin tarafgir yaklaşımları Bâbüali ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birtakım tedbirler almasını zorunlu kılmıştır. Gerek savaş sırasında ve gerekse savaş sonrasında Sırp, Bulgar, Makedon ve Yunan unsurların etnik, dinsel ve mezhepsel temelde türdeş bir kimlik anlayışına dayalı yaklaşımları ve tedhiş yöntemleri İmparatorluğun terk etmek zorunda kaldığı yerlerde Türk ve Müslüman unsurlarını çok ağır bir tabloyla karşı karşıya bırakmış olması, Bâbüali'yi birtakım tedbirler almaya yöneltmiştir. Zira Yunanistan'ın hâkim olduğu ve işgal ettiği yerlerde uyguladığı etnik arındırma yöntemleri artık son radde-sine varmıştı. Türk ve Müslüman ahaliyi artık tahammül edilemez bir duruma getiren gelişmelerin bir türlü önlenememesi ve Batılı güçlerin olup bitenleri görmezden gelme politikaları, hem Bâbüali'yi hem de İTC Komitesi'ni birtakım adımlar atmaya mecbur bıraktı. İttihat ve Terakki Komitesi ile Bâbüali'nin almış olduğu tedbirler bir bakıma bugünkü modern diplomaside "*mütekâbiliyet*" olarak tanımlanan bir "*karşılıklılık*" izâh etmek mümkündür.

Yunanistan'ın Adalar ile Makedonya'daki Türk ve Müslüman ahaliye yönelik siyaseti başlıca iki yönlü bir reaksiyonu beraberinde getirmiştir. Bunlardan birincisi ortaya çıkabilecek tepkileri göze alarak Yunanistan'ın hedefleri arasında yer alan Batı Anadolu'daki Rum unsurları bir bakıma fiili bir mübadeleye sevk etmek şeklinde tecelli etmiş görünmektedir. Asırlardan beri Osmanlı egemenliğinde yaşayan milletlerin hukuki statüleri ile temel haklarının "*insanı yaşat ki, devlet yaşasın*" düsturuna göre biçimlendirildiği, her bakımdan açık olduğu halde, iki savaş arasında ortaya çıkan gerilimin başta gelen nedeninin Yunanistan büyüme hırsı ve Anadolu'ya yönelik emperyal emelleri olduğu açıktır. Bu bakımdan, Batılılar'ın ancak modern zamanlarda keşfettikleri "*modus vivendi*" anlayışını devlet felsefesinin temel şiarı olarak gören Devlet-i Aliyye'nin son olaylardaki durumunu bu yeni gelişmelerle değerlendirmek gerekiyor.

Yunanistan'ın Adalar ile Makedonya'daki Türk ve Müslüman ahaliye yönelik siyasetinin doğurduğu ikinci reaksiyon ise, 1908'den beri Osmanlı İmparatorluğu'nda başvuru olan tepkisel yaptırımlardan birisi olan Boykotaj konusudur ki, bu durum fayda-zarar hesabını bir hayli tartışmalı duruma getiren bir tedbirdir. Batı Anadolu bölgesinin ekonomik, zirai, ticari potansiyeli dikkate alındığında bu hadisenin bir hayli etkili sonuçları ortaya çıkabilmektedir.

Raporda da görüldüğü üzere göç etmeleri arzu edilen unsurların hayata tutunmaları ve yaşamlarını idame ettirmek bakımından bir göçü düşünmekten başka çare kalmadığı açıkça görülmektedir.

Sonuç itibarıyla, bu hadiseyi doğrudan Devlet-i Aliyye'nin başlattığı bir göç hareketliliği kabilinden bir mesele olarak görmektense, Balkan Savaşları'ndan itibaren giderek şiddetlenen gelişme ve gerilimlerin uzantıları ile Türkler'in zoraki göç sürecini dikkate almak gerekmektedir. Bir başka açıdan her ne kadar yapılan değerlendirmelerde İttihatçılar ile onların kontrolündeki kabine bu konuda suçlanıyorsa da, Hobsbawm'ın deyimiyle “İmparatorluklar Çağı” artık sona ererken, devletin güvenliğini sağlayacak adımlar atmak kaçınılmaz olacaktır. Bu durumu, belki de, İttihatçılar'ın yüklenmek zorunda kaldıkları zorlu bir görev olarak da düşünmek olasıdır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE) / Centre des Archives Diplomatiques de la Courneuve (CADC).

AMAE / CADC “Büyükelçi Bompard'dan, Dışişleri Bakanlığına M. Ledoux'un Anadolu Misyonuna İlişkin Raporu”, *Turquie, Guerres Balkanique*, c. 293, nr. 438, 18 Temmuz 1914.

AMAE / CADC, “Dışişleri Bakanlığı'ndan, Berlin, Viyana, Roma, Londra, İstanbul, Atina Elçiliklerine Atama Telgrafi”, *Turquie, Guerres Balkanique*, c. 293, 19 Haziran 1914.

AMAE / CADC, “Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul Elçiliğine Ledoux'un Atanmasına İlişkin Türk Yunan İhtilâfi Başlıklı Bir Yazı”, *Turquie, Guerres Balkanique*, c. 293, 20 Haziran 1914.

AMAE / CADC, “Baş Drogman M. Ledoux'tan M. Bompard'a Anadolu Misyonu Başlıklı Rapor”, *Turquie, Guerres Balkanique*, c. 293, 15 Temmuz 1914.

Araştırma Eserleri ve Hatıratlar

AĞANOĞLU, H. Yıldırım: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

BABACAN, Hasan: *Mehmet Talât Paşa, 1874-1921*, TTK Yayınları, Ankara 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet: *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II/III, TTK Yayınları, Ankara 1991.

MENTEŞE, Halil: *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Giriş: İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

RYAN, Sir Andrew: *Sonuncu Drogman*, Çev: Dilek Berilgen Cenkçiler, TTK Yayınları, Ankara 2015.

URAN, Hilmi: *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2007.